

DEIMANTĖ DEMENTAVIČIŪTĖ-STANKUVIENĖ

Vytauto Didžiojo universitetas

DIASPORINĖ TAPATYBĖ ŠIUOLAIKINIAME LIETUVOS TEATRE

Diasporic Identity
in Contemporary Lithuanian Theatre

SUMMARY

The article analyses diasporal identity in the contemporary Lithuanian theatre through the performance "Expulsion" directed by Oskaras Koršunovas. The performance is the most comprehensive analysis of portraits of emigrants from Lithuania. Hermeneutic and psychoanalytic approaches analyze the post-Soviet identity of the main character in the performance whose name is Ben in post-colonial discourse. A theory of post-colonialism reveals a hybrid identity accompanied by ambivalence and mimicry. East-West turn into an essential dichotomy in the performance. It defines the postcolonial and colonial state experienced at the same time in emigration by the main character. Diasporal identity develops through re-experiencing stages of human development unable to get rid of infantilism which accompanies excessive self-analysis, narcissism and aggression.

SANTRAUKA

Straipsnyje analizuojama diasporinė tapatybė šiuolaikiniame Lietuvos teatre. Pasielkiamas Oskaro Koršunovo spektaklis „Išvaymas“ kaip išsamiausiai emigrantų iš Lietuvos portretus tyrinėjantis spektaklis. Taikant hermeneutinį ir psichoanalitinį metodus, analizuojamas pagrindinio spektaklio herojaus emigranto Beno posovietinis identitetas postkolonijiniame disкурse. Nacionalinio identiteto formavimasi posovietinėje erdvėje leidžianti paaiškinti postkolonializmo teorija atskleidžia ambivalentiškumo ir mimikrijos permelktą hibridišką tapatybę. Rytai–Vakarai spektaklyje tampa esmine dichotomija, nusakančia pagrindinio veikėjo tuo pat metu emigracijoje patiriamą ir postkolonijinį, ir kolonijinį būvį. Diasporinė tapatybė kuriama iš naujo išgyvenant žmogaus raidos etapus, nepajėgiant išsivaduoti iš infantilumo, būdingo drauge su perdėta savianalize, narcisizmu ir agresyvumu.

RAKTAŽODŽIAI: posovietinis teatras, postkolonializmas, diasporinė tapatybė, nacionalinis herojus.
KEY WORDS: post-soviet theatre, postcolonialism, diasporic identity, national hero.

Faktas, kad Fredis buvo indas, Benui dar labiau padeda suvokti ir savo skirtingumą palyginti su kitų tautybių Londono imigrantais. Benas susidraugauja su vietinės parduotuvės savininku afganistaniečiu Azimu (akt. Tadas Gryn), su kuriuo antroje dalyje jis susitinka porą kartų: pirmą kartą jausdamasis panašiu, antrą – skirtingu. Bendraudamas su Azimu, Benas jaučiasi savimi. Siekdamas integruotis, Benas eina į futbolo rungtynes. Nors iš esmės šios sporto šakos nemėgsta, noras turėti ką nors bendra ir su Jais, ir su kitais imigrantais, palaikančiais šią komandą, yra stipresnis. Pas Azimą pirksdamas pigesnius bilietus į nuolat pralaiminčio futbolo klubo „West Ham United“ rungtynes, vieną dieną suvokia, kad jis yra kitoks nei jo draugas azijietis. Taigi Rytus (imigrantus iš Rytų), pasak jo, galima skirstyti į dvi grupes: „babajus“ ir baltaodžius. Pirmiesiems būdingas kitoks gymis, tylumas, Jų baimė, jie remiasi „mokėjimo pralaimėti“ filosofija ir, kad ir kiek metų gyventų Londone, jie nevirsta europiečiais, nes išsaugo įgimtą savąją, priešingą vakarietiškojai, kultūrą. O Benas jaučiasi kitokiu žmogumi iš Rytų: jis turi tokią pat baltą odą, kaip ir Jie, jo prigimtis neleidžia būti tyliu pralaimėtoju. Benui kur kas lengviau integruotis, nes jis iš prigimties yra panašus į Juos, jam tereikia susiformuoti atitinkamus veido bruožus. Jis pasijunta pranašesnis už Azimą, todėl negali toliau kartu su juo palaikyti nuolat pralaiminčios futbolo komandos. Priešingai, jis nusprendžia eiti į laiminčiųjų varžybas. Šis Beno kitoniškumas imigrantų iš Azijos atžvilgiu atspindi esminį skirtumą tarp postkolonijinių ir posovietinių šalių: pirmose siekiama atsiriboti nuo vakarie-

tiško modelio, o posovietinėse šalyse grįžtama prie europocentrinės pasaulėžiūros. Posovietiniame kontekste Rytų Baltijos šalys suvokiamos kaip europietiškos, o sovietinė metropolija – kaip necivilizuota, barbariška ir „rytietiška“. Ši priešara neatitinka Europos imperijų modelio, kai jos suvokdavo save kaip barbarus civilizuojančias jėgas¹⁴.

O draugaudamas su Karolina, Benas jaučiasi ne toks civilizuotas nei anglai. Gimusi ir užaugusi Londone pusiau lenkė, pusiau anglė Karolina Benui padeda „formuoti veidą“. Karolinos požiūris į Beną tampa panašus į didžiųjų kolonizuojančių šalių požiūrį į kolonizuojamas šalis – kaip civilizuojančių barbarus. Ji Benui duoda skaityti anglų rašytojų kūrinį, ilgai filosofiškai dėsto savo mintis įvairiomis temomis. Jos požiūriu, Benas yra primityvesnis už ją, galbūt dėl to ji neskuba užmegzti su juo rimtų santykių. O kai metro, kai ji turėjo važiuoti susitikti su Benu „Macdonald's“, įvyksta sprogiimas, dėl kurio kalti Rytų imigrantai, Karolina priskiria Beną „babajų“ kategorijai apibendrinamai sakydama: „Mes juk viską jums davėme. Ką mes jums blogo padarėme?..“ Tarp jų ryšys nutrūksta. Benas supranta, kad jis kitoks nei „babajai“, bet ir nėra toks pat kaip Jie. Praradęs Karoliną, Benas galutinai atsisiekia nuo „babajų“, jis Azimą kaltina dėl pradėto karo, grasina jam, sakosi esąs policininkas ir kad jis esąs už Juos.

Antroje dalyje veiksmai vyksta po šešerių metų. Benas vis dar bando susiformuoti bruožus, būdingus anglams. Jo neapykanta Ramiaveidžiui yra atslūgusi, jis jaučiasi pavargęs, tačiau vis dar ieško jo. Dabar jo vardas yra Marekas, jis dirba apsaugos darbuotoju viename

naktiniame klube. Be Azimo, Benas šioje dalyje sutinka Supersunkų, Eglę ir Vandalą. Kiekvienas šių personažų atveria įtrūkį naujoje Beno tapatybėje. Supersunkų (Saško) Benas pamato bokso rungtynių ringe. Tai žmogus, iš sukčių nusipirkęs jo pasą ir pasivadinęs jo vardu. Benas persekioja Supersunkų ir vieną dieną, mūvėdamas kaukę, nešinas beisbolo lazda, ateina į jo namus, smogia liepdamas gražinti pasą, tačiau kai besilaukianti ruso Saško žmona atneša savo ir vyro pasus, jis nepaima dokumentų, o pabėga. Jis pats nekomentuoja šio savo poelgio, tačiau tai būtų galima interpretuoti kaip Beno norą pamiršti savo senąją tapatybę, kartu jam greičiausiai pasidaro gaila šios rusų šeimos, nes juk pats Benas yra pusiau rusas.

Pirmoje spektaklio dalyje atstūmusią Eglę Benas dažnai sutinka prie įėjimo į klubą, kuriame dirba. Ji kitokia – sužvėrėjusi, po truputį degraduojanti, virstanti prostitute. Vieną dieną Benui uždraudžiama ją įleisti į barą, jis liepia jai važiuoti namo į Lietuvą, tačiau Eglė bet kokia kaina bando patekti į barą prarasdama savigarbą, Benas ją nustumia į lietaus balą. Jam taip elgtis skaudu, tačiau privalo būti griežtas ir pernelyg nepasiduoti jausmams, nebegrižti į praeitį, pamiršti senąjį Beną ir su juo siejusius žmones. Dabar jis jaučiasi į Juos panašus. Tačiau Eglė šią jo susikurtą tapatybę paneigia sakydama, kad jo iš viso nėra, kad jis yra sulipdytas iš visokiausių frazių. Eglė paliudija jo tapatybės hibridiškumą, kuris postkolonijiniame diskurse visuomet susijęs su mimikrija ir ambivalentiškumu. Benas nereaguoja į jos žodžius stengdamasis prilygti anglams – turėti netrikdomą veido išraišką.

Benas daug važinėja metro stebėdamas anglų veidų išraiškas ir taip formuoja savąją. Jis jau pažengęs: „Žvilgsnį beveik jau suminkštinau, nors kartais dar išlenda vilkas, bet jau rečiau – nepalygint.“¹⁵ Tačiau prigimtinius dalykus jam sunku pakeisti: „Dirbu dar su žandikauliu, pas juos jis kažkoks kaip įtrauktas, suveržtas iš vidaus, nerandu jį raktą...“¹⁶ Sunku pakeisti žandikaulį, taip pat ir užslopinti Beno viduje tūnantį Čingischaną. Kaip pats Benas sako, jame dar tūno visi Rytai ir mongolai. Kad tai tiesa, jis įsitikina sutikęs Vandalą. Šis dirba prižiūrėtoju ir pastatų vidaus apdailos griovėju, uždirba neblogo, siunčia pinigų į Lietuvą, kur Kaune jam stato namą. Kalbėdamas su Vandalu, Benas iškelia klausimą, kodėl jiedu iš prigimties yra agresyvūs ir nori viską griauti, kodėl Vandalas, daužydamas sienas, jaučiasi gerai, kodėl jis nori griaut, bet ne statyti? Benas save ir kitus iš Rytų (iki vokiečių sienos) įvardija postmongolais, o sovietai, anot jo, tik pritaikę modelį. Benas savo (Rytų) skirtingumą nuo Jų (Vakarų) įvardija ne vien išorę ir psichologiją apibūdinančiais požymiais, bet ir metafiziniu matmeniu: „Mus Čingischanas suvienijo, o juos čia – Kristus. Jie dievai. Kristus mus nori sau, o Čingischanas neduoda. Nejauti, kaip jie kapojasi?“¹⁷

Trečioje dalyje Beno gyvenimas vaizduojamas dar po šešerių metų, iš viso po dvylikos Beno gyvenimo metų Londone. Šįkart Beno vardas virsta į Bobio, dar jis vadinamas Robertu Volkeriu. Jis tampa tuo, kuo svajojo – policininku, taip pat ir beveik tokiau pat kaip Jie. Bobis yra vedęs kolegę Elizabeth (Liz, akt. Toma Vaškevičiūtė), jiedu laukiasi sū-

naus. Benas nebesipriešina Jiems, priešingai, jis jiems atstovauja, yra pavaldus Kristui, jis kovoja už Liz ir karalienę, gali už jas numirti. Benas Jėzumi įtiki tada, kai antros dalies pabaigoje jiedu su Vandalu brenda maudytis į Temzę, kur įklimpsta, ir Benas išvysta viziją, kaip jį išgelbsti Jėzus. Dabar Benas jaučiasi išrinktuoju, išventintu į riterius, kariu. Beno neapleidžia pernelyg didelis domėjimasis savimi, jis dar labiau save išskiria iš kitų, jaučiasi pranašesnis, išskirtinis.

Beno išskirtinumą kartu ir pabrėžia, ir paneigia susitikimai su dviem lietuviais, jau sutiktais ankstesnėse dalyse. Pirmiausia jis susitinka su pirmoje dalyje jam pagelbėjusiu Edžiu. Sužinome, kad šis dirba labai gerai apmokamą, tačiau šunišką darbą. Jis surenka nušautas antis, tačiau dirba *Royal family*. Pasikeitusi ne tik Edžio išvaizda (jis dabar atrodo stilingai, elgiasi ramiai ir oriai), bet ir vidus: jis yra panašus į šeiminkus – lengvai ir šiltai bendrauja. Taigi šitaip atskleidamas Benui dar vieną Jų bruožą – paprastumą. Edžio manieros ir kalbos Beną erzina, jam sunku suvokti, kaip Edis taip ramiai žiūri į savo darbą ir ateitį. Jis klausia jo apie ambicijas, ateities planus, juk Lietuvoje jis buvęs fizikas. Edis atsako, kad jam patinka viskas taip, kaip yra, jis nori išlaikyti poziciją, ir tiek. Benas per skirtingumą su Edžiu suvokia turįs ambiciją ir išskiriantis iš kitų. Jo gyvenimo tikslas – būti žmogumi. Tačiau Edis sako, kad Benas nori būti žmogumi, vadinasi, jis juo negyveno, tai tik jo ambicija. Tuo tarpu jis pats jaučiasi žmogumi: „Tarnai ant blakstienų stovi, ką nori valgai, geri... Iš viso – žmogum pasijauti.“¹⁸ Benas jaučiasi pažemintas: „Žinotų, kas aš esu, kaip toli nuju-

dėjau...“¹⁹ Benas pabrėžia, kad jis keičiasi apgalvotai, kitaip nei Edis.

Kitoks požiūris į žmogaus būties, o kartu ir į gelminę bet kurios tapatybės esmę išryškinamas ir Beno susitikime su Egle. Ši trečioje dalyje yra ištėkėjusi, vilki musulmonišką nikabą. Eglė yra patenkinta savo gyvenimu. Vilkinti juodais drabužiais Beno pakeliama į viršų ir nuleidžiama ant pakylės, spektaklyje ji panašėja į Beno praeities šmėklą. Ji juokiasi iš Beno žodžių, neva ji gyvenanti maiše. Anot jos, tai jis pats jame gyvenantis. Eglės juokas nemalonus, keliantis nerimą, Benui atrodo, kad tai juokiasi pats Čingischanas. Benas, kaip ir Edžio, klausia Eglės apie svajones, juk ji išvažiuodama iš Lietuvos svajojo apie fotografės darbą. Ši atsako, kad čia kitas pasaulis, ir tenkinasi tuo, ką turi. Benas jos drabužius įvardija kaip kaukę, savąją policininko uniformą iš dalies, nes ji atspindi jo esmę. Turėdamas ambiciją, jis jaučiasi pranašesnis už Edį ir Eglę, tačiau kartu šie veikėjai ir sugriauna savo paties susikurtą tapatumą. Pasak J. Lacano „veidrodžio pakopos“ teorijos, vaikui reguojant į savo atvaizdą veidrodyje, išvaizduojama plotmė sukuria optinę iliuziją, kuri tuo pačiu ir apibrėžia, ir deformuoja subjekto tapatybę²⁰. Su tokiu vaiku galima sulyginti ir Beno portretą, kai kiti personažai, simbolizuojantys tam tikrus jo paties vidinius aspektus, ir apibrėžia, ir deformuoja jo tapatybę.

Su Jiems – anglams – Vakarams būdingu paprastumu, ramumu kontrastuoja Beno karštakošiškumas. Jo žmona (anglė) Liz stengiasi nuslopinti įtampą, o Benas iš įtampos pasikrauna. Nors per tuos dvylika metų, praleistų Londone, Benas ir tampa labai panašus į Juos: ats-

točiau Jiems, mąsto kaip Jie, yra tolerantiškas, išsiugdęs angliško humoro jausmą, „veidas jau beveik geras“, pasąmonėje jis vis tiek išlieka Rytai, postmongolu. Jam šito įveikti nepavyksta, jis kasdienėse situacijose išvelgia Kristaus ir Čingischano kovą. Kaip sako Liz, jis pats kuria sunkumus, iš tikrųjų nėra viskas taip sunku ir nereikia taip sunkiai kovoti. Šį bruožą paveldi ir Beno sūnus Viljamas. Postkolonijiniame diskurse Rytams priskiriamas iracionalumas kontrastuoja su Vakarams būdingu racionalumu. Beno paveiksle jausmai, instinktai visuomet atsiduria pirmoje vietoje palyginti su racionalumu. O įtampa kyla tuomet, kai jis sutinka ankstesnes jo tapatybes primenančius veikėjus – it jo paties veidrodinius atvaizdus. Išivaizduojama plotmė neatsiejama nuo narcisizmo ir agresyvumo, kadangi savimi besižavintis subjektas negali savęs suvokti be jo, bet kartu nesuvokia, kad tai jis pats; agresyvumas kyla tuomet, kai subjektas nori užslopinti tą svetimą atvaizdą²¹.

Postmongolinė Beno prigimtis ir lemia tolesnį jo likimą: kartu su vyru patruliuojanti Liz ir dažnai matanti prasi-veržiančią jo agresiją ir žiaurumą, nusprendžia patikrinti Beno tapatybę, įsitikinti, ar tai tikrai jis – Robertas Volkeris. Beno susikurta tapatybė sugriūva dar sykį. Ir visos tos be galo sunkios pastangos siekiant susiformuoti į Juos panašų veidą nueina permiek. Jis jaučiasi išduotas ne tik paties artimiausio žmogaus (kartu ir anglių), bet ir Kristaus. Jis suvokia, kad dievai yra žiaurūs – štai kodėl ir jame pačiame slypi žiaurumas. Benas pasijunta dievų įrankiu, tarnu, kai, atitarnavęs savo, jis jau neberekalingas ir tiesiog išvaromas. Praradęs šeimą, rankose laiky-

damas urną su mirusio Vandalo pelenais ir jo šunį (spektaklyje šuniu tampa pats Vandalas, su didele šuns galva), Benas per akimirką grįžta prie savo senosios tapatybės: „Jaučiu, kaip mane išformuoja, iš lėto atleidžia žandikaulį ir aš netenku tų duobučių. Ir žvilgsnis ne toks jau švelnus, žodžiu, sugrįžta Rytai.“²²

Paskutinė užduotis, kurią spektaklio pabaigoje įvykdo Benas, – jis susitinka su Ramiaveidžiu. Kai jau Benas nebegalvoja apie Ramiaveidį, tik kartais jį regi sapnuose, atsitiktinai važiuodamas metro laikraščio antraštėje pamato fotografiją ir supranta, kad tai jis – dvylika metų „medžiotas“ priešas. Benas pats stebi savo savijautą: jam sunku suvokti tą žmogų fotografijoje kaip tą, kadaise jį pažeminusį žmogų, jis nebejaučia žvėriško pykčio. Jis laiko jį tokiu pat Kristaus kariu, kaip ir jis pats. Jis jaučiasi dėkingas šiam žmogui, nes šis nukreipė jį į Kristų. Atėjęs į Ramiaveidžio – Hario Stilmeno – namus, jis paskutinį kartą prisistato kaip policininkas Robertas Volkeris. Iš jų dviejų pokalbio sužinome, kad prieš penkiolika metų kažkoks girtas lenkas užmušė Hario penkerių metų sūnų. Ko gero, vedamas keršto troškimo Haris ir primušęs Beną tuomet po tiltu. Kai Haris paleidžia grotuvą su Kvyunų įrašu, Benui sukyla prisiminimai, jis mintyse su Fredžiu atkeršija, tačiau realiai to nepadarė.

Tiek M. Ivaškevičiaus pjesėje, tiek O. Koršunovo spektaklyje už konkrečios Beno istorijos slypi archetipinė kiekvieno žmogaus sielos kelionė. Herojus leidžiasi į kelionę, kurios metu patirdamas išbandymus įgyja išminties ir sugrįžta atgal jau kitoks. Kitaip tariant, žmogus savo gyvenimo kelyje patirdamas tiek pergalių, tiek pralaimėjimų įgyja jėgų,

patirties ir šitaip savo sielą išlaisvina iš materialiosios realybės įkalinimo. Herojaus archetipą įkūnijantis Benas „Išvaryme“ sėkmingai įveikia klasikinio archetipinio herojaus kelionės stoteles: atsiskyrimą, iniciaciją ir sugrįžimą. Pirmoje spektaklio dalyje – atsiskyrimo – Benas, išvykdamas iš Lietuvos, vėliau apgautas, atsiskiria nuo visų. Nežinomoje zonoje (Londonė) Benas, it mitologinis pasakų herojus, sutinka keistų būtybių ir patiria neįsivaizduojamų kančių. Tik kitaip nei pasakose, Benas kelionės pradžioje tiesiogiai nesutinka geraširdžio globėjo, suteikiančio jam antgamtiškos pagalbos. Pirmoje dalyje jis sutinka Vandalą, Edį, Eglę, Olgą, valkatas ir Ramiaveidį, kurie jį skaudina, nors ir suteikia šiek tiek tokios pagalbos. Galbūt kaip personifikuotą likimo pagalbą būtų galima interpretuoti nematomą Kvynų vokalistą Fredį, lydintį Beną jo mintyse iki pat kelionės pabaigos. Tačiau Fredis į Beno pasaulį atkeliauja tik pirmos dalies pabaigoje, po susitikimo su Ramiaveidžiu – magiškos zonos slenksčio sergėtoju. Magiško slenksčio, per kurį patenkama į atgimimo sferą, idėja simbolizuojama banginio pilvo vaizdiniu, kai herojus praryjamas į nežinomybę (šioje erdvėje pasireiškia sąmoninis turinys) ir dažniausiai turi mirti²³. Iki sąmonės netekimo Ramiaveidžio sumuštas Benas kelias paras regi vaikystės, praleistos Lietuvoje, vaizdinius, šitaip simboliškai mirdamas.

Tačiau išlikęs gyvas, jėgas atgavęs laivo dugne, patenka į antroje ir trečioje spektaklio dalyse vaizduojamą iniciacijos stotelę. Mitologinis herojus čia patenka į sapnišką erdvę, kurioje regi neapibrėžtas formas, keistas energijas, pabaisas ir patiria jam skirtus išbandymus, jis sutin-

ka dievybę, skiriančią jam paskutinę užduotį. Spektaklio herojus yra pereinamame etape, kai dar iki galo nėra suformavęs savojo veido pagal Jų modelį, yra išbandomas kitų sutiktų veikėjų – Eglės, Vandalo, Azimo, skatinančių jį nesiekti savo ambicijos tapti žmogumi. Šių veikėjų sielos tarytum apsnūdusios, jie nenori įgyti daugiau išminties ir galios, jie tenkinasi geresniu materialiniu gyvenimu ir vis labiau grimzta į gilesnį sapną šiame gyvenime kaip sapne. Benas nepasiduoda, tyrinėdamas save anglų ir kitų emigrantų kontekste įžvelgia už visa ko dievų kovą, kol galiausiai sutinka dievybę – Kristų. Jis jaučiasi išrinktuoju, naujai gimusiu Juo. Tačiau spektaklio pabaigoje Benas turi pereiti paskutinę dievybės siųstą išbandymą – išvarymą. Benas jaučiasi išduotas, tačiau pagaliau savyje sujungia Čingischaną ir Kristų, jis pasiekia pilnatvę, tampa žmogumi. Tačiau priešingai nei klasikiniame archetipinio herojaus mite, jis nėra garbinamas tautos ar visos žmonijos, jis yra vienišas ir nesuprastas. Paskutiniame savo kelionės etape Benas grįžta atgal – į Ričmondo parką, ten, kur ir prasidėjo jo kelionė po Londoną. Jis virsta valkata, iš tolo globojančiu savo sūnų Viljamą, arba, kaip epiloge savo sūnui teigia Liz, jis buvo angelas.

Centras tampa svarbus ne tik postkolonijiniu aspektu, bet ir mitologiniu. Anot M. Eliadės, vietovės, kuriose žmogaus veikla nėra pasireiškusi, atitinka chaosą, beformę būtį, o šventieji miestai – pasaulio centrai – tarsi sujungia pragariškąją, žemiškąją ir dangiškąją sferas, kelias, vedantis į centrą, yra sunkus ir kupinas pavojų, nes iš tikrųjų tai perėjimo ritualas: iš pasaulietiškos sferos į šventąją, iš

laikinumo ir iliuziškumo į realybę ir amžinumą, iš mirties į gyvenimą, nuo žmogaus prie dievybės²⁴. Ne tik vietovės, bet ir žmogus buvo sukurtas tam tikrame centre, taške, kurio jis nuolat ieško bandydamas suvokti save ir pasaulį. Taigi Benas siekia atkartoti ir pažinti patį pirmąjį kūrybos aktą, kai buvo sukurtas pasaulis ir žmogus, tam tikroje erdvėje ir tam tikru laiku, kitaip tariant, tam tikrame centre. Londonas virsta centru, kuriame „kuriamą“ vakarietiška tapatybė, ir centru, kuriame galima tapti žmogumi. Spektaklio pabaigoje Benas pastebi, kad, kaip ir spektaklio pradžioje, jis vėl keliauja į centrą: „Vėl ėjau link to centro ir taip man buvo sunku... Net užėjau į bažnyčią. Vade, o kas toliau? Robertas Volkeris baigiasi. Ką man daryti?“²⁵

Visas Beno sutiktas moteris galima interpretuoti kaip jo sielą, įgaunančią vis kitokį pavidalą, arba, remiantis C. G. Jungo kolektyvinės sąmonės archetipų teorija, kaip *anima* archetipą. *Anima* yra moteriškoji vyro asmenybės pusė. Vyriškasis ir moteriškasis poliai būdingi kiekvienai asmenybei: „Nuo neatmenamų laikų žmonės reiškė idėją apie vyriškojo ir moteriškojo prado egzistavimą viename kūne, šios psichologinės nuojautos dažniausiai būdavo projektuojamos dieviškosios poros – Syzygia – forma arba idėjos apie hermafrodišką kūrėjo prigimtį pavidalu.“²⁶ *Anima* suvokiama ne

tiesiogiai, o per į žmonas pasirinktas moteris. Benas susituokia tik su viena moterimi – Liz, dvasiškai artimiausia jam moterimi. Eglė, Olga, Karolina atspindi skirtingas Beno sielos būsenas. Eglė domina Beną tol, kol ji turi ambiciją, taip pat ji atstovauja lietuviškai tapatybei. Rusė Olga yra anarchistė, jam šiek tiek pagelbėja, padrašina jį, suteikia pasitikėjimo, tačiau pernelyg jo kaip moteris nesužavi. Eglė ir Olga trečiame veiksme atstovauja *šešėlio* archetipui – tampa tuo, kas nėra malonu prisiminti, persekiojančiomis šmėklomis. Kur kas patrauklesnė Benui yra pusiau lenkė, pusiau anglė Karolina, sužadinsi didesnę troškimą siekti savo ambicijos tapti tokiam, kaip Jie. Na, o anglė Liz, turinti gilią šaknis šiame centre, priverčia jį pasijusti tikru angliu.

„Išvartyje“ nacionaliniai motyvai nėra pernelyg analizuojami. Dažniausiai veikėjai prisimena praeityje praleistas akimirkas Lietuvoje: lietuviškas kaimas, gamtos grožis, miestai Kaunas, Vilnius, Palanga, „Žalgirio“ krepšinio komanda, pabrėžiama, kaip gera kalbėti lietuviškai. Spektaklio pabaigoje vaizduojant į Angliją atžiavusią vieną lietuvių šeimyną, tarytum apibendrinama, anot Beno, „žemesnioji“ lietuviška tapatybė: provincialumas, nuoširdumas, naivumas, ramumas, ambicijų nebuvimas: „obuoliai obuoliausi, atrodo, jog jokio karo – nei Kristaus, nei Čingischano, pūva sau pamažu...“²⁷

IŠVADOS

Gyvendamas emigracijoje, viename iš istorinių imperinių centrų, pagrindinis spektaklio herojus Benas kartu yra ir postkolonijinis, ir kolonijinis subjektas. Beno jausmai netiesioginio kolonizato-

riaus (Anglijos) atžvilgiu yra ambivalentiški. Pirmoje spektaklio dalyje Benas kovoja prieš anglius, laiko juos priešais, o trečioje dalyje jis jau atstovauja jiems, jaučiasi vienas jų. Herojus įgyja daug

skirtingų vardų, savo tapatumą formuoja pasitelkdamas mimikriją. Tik stebėdamas ir mėgdžiodamas anglus, tarytum užsidėdamas kaukę, jis tampa subjektu, dalyvaujančiu Anglijos visuomenėje lygiomis teisėmis su tikrais anglais. Benas savo tapatybę suvokia lygindamasis su kitais lietuviais (I dalis), kitais imigrantais (II dalis) ir anglais (III dalis). Pirmais dviem atvejais jis jaučiasi pranašesnis. Lygindamasis su tautiečiais, jis suvokia turįs ambiciją, suteikiančią jam išskirtinumą kitų lietuvių atžvilgiu. Bendraudamas su emigrantais iš Azijos šalių, jis jaučia savo skirtingumą, būdamas emigrantu iš Rytų Europos, šitaip išryškina esminį skirtumą tarp buvusių kolonizuotų Europos ir Azijos ar Afrikos šalių postkolonijinio būvio: Benas jaučiasi turįs įgimtą europietiškaį pradą, verčiantį jį jaustis civilizotesniu už kitus emigrantus. O lygindamas save su anglais, herojus suvokia save esantį ne tokį civilizuoatą, egzistuojantį hibridinėje erdvėje „tarp“. Būdamas postkolonijiniu subjektu, Anglijoje patiriančiu ir kolonijinį būvį, iki galo netapdamas tokiu pačiu, kaip

anglai, Benas jaučiasi taip, lyg būtų išvartytas iš Vakarų kultūros centro. Rytai-Vakarai spektaklyje tampa pagrindine dichotomija, nusakančia pagrindinio veikėjo (post)kolonijinę būtį. Opozicija skaidoma į kitas opozicijas: periferija – centras, savas – priešas, įtampa – ramumas, griovimas – kūryba, karštakošis – ramiaveidis, imitacija – inovacija, iracionalumas – racionalumas, infantilumas – branda, balta žmonių masė – didelė žmonių įvairovė ir t. t. Šioms priešpriešoms spektaklyje suteikiama metafizinė plotmė – Benas pagrindinę dichotomiją interpretuoja kaip karą tarp Vakarams atstovaujančio Kristaus ir Rytus valdančio Čingischano. Diasporinę tapatybę jis kuria tarytum iš naujo išgyvendamas žmogaus raidos etapus. Nors ir patampa „suaukusiu“ žmogumi, jo charakteriui vis tiek būdingas infantiliškumas, lydymas išskirtinumo jausmo, narcisizmo ir agresyvumo. Nacionalizmas pagrindinio personažo nedomina, jam kur kas svarbiau išsaugoti žmogiškumą, tapti žmogumi, visaverčiu Vakarų piliečiu, siekiančiu savo ambicijų.

Literatūra ir nuorodos

¹⁴ Violeta Kelertas, *Perceptions of the Self and the Other in Lithuanian Postcolonial Fiction*, *Baltic Postcolonialism*. Ed. Violeta Kelertas. Amsterdam-New York: Rodopi, 2006, p. 252.

¹⁵ Ivaškevičius, ten pat, p. 94.

¹⁶ Ten pat.

¹⁷ Ten pat, p. 112.

¹⁸ Ten pat, p. 130.

¹⁹ Ten pat, p. 133.

²⁰ Jacques Lacan, *The Mirror Stage as the Function of the I*. *Écrits: A Selection*. London and New York: Routledge, 2004, p. 4–5.

²¹ Jacques Lacan, *Aggressivity in Psychoanalysis*. *Écrits: A Selection*. London and New York: Routledge, 2004, p. 18–28.

²² Ivaškevičius, ten pat, p. 153.

²³ Joseph Campbell, *The Hero with a Thousand Faces*. Princeton: Princeton University Press, 2004, p. 83.

²⁴ Mircea Eliade, *Amžinojo sugrįžimo mitas*. Vilnius: Mintis, 1996, p. 21.

²⁵ Ivaškevičius, ten pat, p. 148.

²⁶ Carl Gustav Jung, *Psichologija ir religija*. Vilnius: Aidai, 1998, p. 31.

²⁷ Ivaškevičius, ten pat, p. 149.